

بسم الله الرحمن الرحيم

مبانی جرم انگاری کشف حجاب زنان در آیات و روایات

سمیه علی عسگری^۱

چکیده

حجاب یکی از مسلمات دین و ضرورت‌های شریعت اسلامی است که در جامعه اسلامی ما، علاوه بر جنبه دینی و مجازات اخروی آن، به صورت قانونی برای تمام زنان درآمده است. قطعاً تکلیف به حجاب و پوشش شرعی زنان که نقش بزرگی در پاکی اخلاق فرد و حفظ جوامع اسلامی دارد یکی از چارچوب‌هایی است که خداوند ذیل مصداق آیه «وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ» بدان پرداخته و در راستای کنترل غریزه جنسی افراد ترسیم نموده است. از این رو حکومت اسلامی موظف است این وظیفه دینی را ترویج کرده و تمهیدات لازم را برای اجرایی کردن این تکلیف الهی انجام دهد. با توجه به این مسئله از آنجایی که عدم رعایت حجاب شرعی در قانون مجازات اسلامی جرم است، در نگارش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری مطالب کتابخانه‌ای به مبانی جرم‌انگاری کشف حجاب در آیات و روایات پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که عدم رعایت حجاب شرعی باتوجه به بررسی آیات و روایات در راستای فرمان شرعی و الهی امر به معروف و نهی از منکر، جلوگیری از اشاعه فحشاء و بی‌عفتی در جامعه و اختلال در امنیت اجتماعی جرم انگاری شده است.

کلیدواژه: الزام به پوشش، جرم انگاری، مبانی جرم انگاری، نهی از منکر

^۱. طلبه سطح دو، حوزه علمیه حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)

مقدمه

مسئله پوشش زنان را می‌توان از زوایا و رویکردهای گوناگون تاریخی، جامعه‌شناسی، روان‌شناختی، هنری و قرآنی مورد مطالعه قرار داد ولی مقصود اصلی این پژوهش، کاوشی در فلسفه حجاب و جرم انگاری بی‌حجابی از نگاه متون دینی است. اگرچه رعایت حجاب شرعی یکی از راه‌های حفظ عفت و پاکدامنی در جامعه و خانواده است اما با نگاهی گذرا و سطحی به جوامع اسلامی، می‌توان دریافت که مسئله حجاب زنان در بسیاری از موارد با تراز دین و رعایت معیارهای آن در نزد شارع مقدس فاصله دارد. براساس آیه ۱۹ سوره نور «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» خداوند افرادی را که مسبب ترویج فساد و فحشاء در جامعه می‌شوند، دارای مجازات دردناک اخروی و دنیوی می‌داند. که دال بر جواز مجازات کیفری در اینگونه مصادیق برای حاکم شرع است تا با فساد و فحشاء در جامعه مبارزه کند. ممکن است برخی ادعا کنند که شیوه و حدود پوشش امری شخصی است و نمی‌تواند در حوزه امر به معروف و نهی از منکر قرار گرفته و در قالب منکر شرعی جرم انگاری شود و یا دلیل موجهی برای تعیین مجازات کیفری بر این امر نیست. لذا در پاسخ، بررسی جرم انگاری بی‌حجابی بر مبنای آیات و روایات، امری ضروری است تا در این راستا به ادله جرم انگاری بی‌حجابی و فلسفه آن پرداخته شود.

در بحث جرم انگاری بی‌حجابی پژوهش‌های زیادی انجام شده است از جمله:

- ۱- کتاب «آسیب‌شناسی بدحجابی (انحرافات و جرم انگاری)» مولف هادی نجاری از انتشارات موسسه اندیشه کامیاب ایرانیان در سال ۱۳۹۵ به چاپ رسیده است.
- ۲- پایان نامه کارشناسی ارشد به موضوع «ملاک‌های جرم انگاری بدحجابی در فقه و حقوق موضوعه» از حسین مهدوی، از دانشگاه قرآن و حدیث تهران در سال ۱۳۹۲ انجام شده است.
- ۳- مقاله «بررسی دیدگاه‌های تفسیری آیات حجاب و مجرمانه بودن عدم رعایت حجاب شرعی» از بهروز سراقی و میثم خرائی، نشریه پژوهش‌های تفسیر تطبیقی، سال چهارم، شماره ۲ در سال ۱۳۹۷ به چاپ رسیده است.
- ۴- مقاله «مبانی جرم انگاری عدم رعایت حجاب شرعی در حقوق کیفری ایران» از مرتضی محمودی و محمد علی بابایی، پژوهش‌نامه حقوق کیفری، سال یازدهم، شماره بیست و یک در سال ۱۳۹۹ به نگارش در آمد. لذا همانطور که مشاهده می‌شود در خصوص جرم انگاری حجاب تحقیقات زیادی

صورت گرفته اما تابحال به مسئله دلایل و فلسفه جرم انگاری بی حجابی با توجه به آیات و روایات پرداخته نشده است. در این نوشتار نخست به تبیین مفاهیم مربوطه حجاب، جرم و جرم انگاری و سپس به بررسی آیات و روایات حجاب و مبنای جرم انگاری بی حجابی در جامعه با توجه به آیات و روایات وارده و ادله آن پرداخته شده است.

۱- مفهوم شناسی

الف) حجاب

معنای لغوی: حجاب، واژه ای عربی از ریشه «حجب» است که لغت شناسان عرب در تعریف آن معانی مختلفی آورده اند: برخی حجاب را به معنای مانع از رسیدن (به چیزی) آورده اند؛^۱ از این رو به پوشش حجاب گفته می شود که مانع از مشاهده می شود، یا به دربان حاجب گفته می شود چون مانع از ورود دیگران است. اصل معنای حجاب، جسمی است که بین دو جسد حائل می شود و گاه بر امور معنوی نیز به کار می رود، مثلاً گفته می شود، معصیت حجاب بین بنده و پروردگار است.^۲ در قاموس قرآن کریم، حجاب به معنای، پنهان کردن، منع دخول و پرده معنی شده است.^۳ در لغت نامه فارسی، برای واژه ی حجاب؛ در پرده کردن و برای حجب؛ معانی باز داشتن، از در آمدن، روگیری، عفاف، حیا، شرم کردن آورده شده است.^۴

معنای اصطلاحی: حجاب در کاربرد فقهی و اصطلاح فقیهان، قلمرو کوچکتر و معنای محدودتری دارد و مقصود از آن پوشش ویژه ای برای زنان است که مانع و بازدارنده نگاه نامحرمان به او و یا مانع انگیزش تمایل جنسی مردان باشد. پیدایش و کاربرد این اصطلاح به جای ستر که در گذشته، میان فقیهان رایج و معمول بوده است، به باور برخی از محققان چون شهید مطهری، پیشینه چندانى ندارد و «یک اصطلاح نسبتاً جدید است»^۵ در آیات قرآن کریم به اقسام حجاب ظاهری، گفتاری و رفتاری پرداخته شده است اما آنچه در این نگارش مورد نظر ماست، حجاب ظاهری و پوشاندن ظاهر، بدن و مو از نامحرم است، لازم به ذکر است که مراد از پوشش ظاهری محل بحث، رعایت پوشش در جامعه است نه در مکان های

۱. راغب اصفهانی، المفردات، ص ۲۱۹-۲۲۰

۲. فیومی، مصباح المنیر، ج ۲، ص ۱۲۲

۳. قرشی، قاموس قرآن کریم، ج ۲، ص ۳۳

۴. دهخدا، لغت نامه، ج ۱۸، ص ۲۸۷

۵. مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۹، ص ۴۳۰

خصوصی و منازل مسکونی. در حقیقت ملاک جرم انگاری بی حجابی، عدم رعایت حریم میان زن و مرد نامحرم در حیطه اجتماع است و گرنه در سنت مسلمانان از زمان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) شرکت زنان در مجالس و مجامع با رعایت اصل حریم، هیچ ممنوعیتی نداشته است.^۱ لذا موضوع بحث ما پوشش در جامعه است و نداشتن حجاب در حریم خصوصی از محل بحث خارج می باشد.

ب) جرم

واژه جرم در لغت به معنای تعدی و گناه است و به کسی که به خود و قومش آسیب بزند جرم می گویند.^۲ قرشی نیز معتقد است، جرم به معنای گناه و از واژه قرآنی جَرْم به معنای قطع است و چون گناه سبب قطع رحمت و سعادت خداوند از شخص می گردد بدان جرم می گویند.^۳ بنابراین می توان گفت که در اصطلاح متون دینی و فقهی به ارتکاب هر نوع کار ممنوع شرعی، اعم از اینکه کاری که در دین نهی شده را انجام دهد یا مواردی که بدان امر شده ترک کند، جرم می گویند که خداوند برای آن کیفر دنیوی (از قبیل حد، تعزیر، قصاص، دیه و کفاره) یا اخروی مقرر کرده است.^۴ بنا بر ماده دو قانون مجازات اسلامی نیز به تعریف جرم با این عبارت پرداخته شده است: «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می شود».

ج) جرم انگاری

جرم انگاری فرآیندی است که قانونگذار با در نظر گرفتن ارزش ها و هنجارهای یک جامعه و با استانداردهای خاص و مشخص، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری قرار می دهد. اصطلاح جرم انگاری ترکیبی از دو واژه جرم و انگاری است که مصدر آن نگاشتن و به معنی تصور، پندار، گمان، فرض و... است و در مجموع به معنای اعمال و رفتارهای خاصی است که به موجب قوانین کیفری ممنوع، و برای آنها مجازات در نظر گرفته می شود.^۵

حجاب و پوشش مناسب، یکی از مهم ترین مسائلی است که در دستورات شریعت اسلام، توجه ویژه ای به آن شده است. در این میان قانونگذار نیز با در نظر گرفتن هنجارها و ارزش های جامعه، برای ترک

۱. همان، ص ۵۵۱

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۹۱

۳. قرشی، همان، ج ۲، ص ۲۷

۴. اردبیلی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، ص ۱۱۹-۱۲۰

۵. نجفی ابرند آبادی و هاشم بیگی، دانشنامه جرم سیاسی، ص ۹۸

فعل حجاب که به نوعی تکلیف شرعی و از ضروریات دین محسوب می شود،^۱ ضمانت اجرای کیفری تعیین نموده است.^۲ با توجه به اینکه قوانین در کشور ما، بر مبانی شرعی دین مقدس اسلام استوار است، مهم ترین گام در جرم انگاری بی حجابی، بررسی آیات و روایاتی است که مستفاد از آن ها می توان، بی حجابی را به عنوان یک عمل مجرمانه تلقی نمود. با توجه به این مسئله در ادامه به بررسی فلسفه جرم انگاری بی حجابی با توجه به آیات و روایات خواهیم پرداخت.

۲- جرم انگاری در آیات

به طور قطع با بررسی و تبیین آیات وارده در بحث حجاب، می توان به وجوب پوشش و نهی از عدم پوشش زنان در جامعه پی برد اما اینکه با استناد به آیات شریفه و اثبات حرمت تکلیفی بی حجابی، می توان این فعل را به عنوان عملی مجرمانه تلقی نمود یا خیر، قابل بررسی می باشد.

الف) لزوم پوشش و حرمت تکلیفی بی حجابی

خداوند در سوره نور آیه ۳۱؛ «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ ... وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» پوشیدگی سر و گردن و زینت را واجب و لازم می کند که این وجوب از ظهور امر در وجوب جمله اول و ظهور نهی در حرمت جمله دوم استفاده می شود.

۱- پوشش موی سر و گردن

۱. مکارم شیرازی، استفتائات جدید، ج ۲، ص ۳۹۴

۲. ماده ۶۳۸ ق.م.ا بیان می کند: «هر کس علناً در انظار و اماکن عمومی و معابر، تظاهر به عمل حرامی نماید، علاوه بر کیفر عمل، به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم می گردد و در صورتی که مرتکب عملی شود که نفس آن عمل دارای کیفر نمی باشد، ولی عفت عمومی را جریحه دار نماید، فقط به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد»؛ بند ۵ ماده ۱۸ قانون بازداری نیروی انسانی وزارت خانه ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت مصوب ۱۳۶۰ که در آن رعایت نکردن حجاب اسلامی جزو اعمال خلاف اخلاق عمومی ذکر شده است؛ بند ۸، ماده ۶۸ آیین نامه اجرایی مدارس، با عنوان مقررات انضباطی دانش آموزان تنها به استفاده از لباس و کفش و جوراب ساده و مناسب و ... رعایت حجاب مناسب برای دختران اشاره می کند.

ب) کارکردهای اجتماعی: هویت بخشی و ایجاد امنیت اجتماعی از جمله این کارکردهاست، چرا که نوع پوشش و حجاب، نشان دهنده سنت ها، ارزش ها و باورهای یک جامعه است.^۱

مساله حجاب، یکی از مهمترین چهارچوب های احکام الهی جهت تضمین سعادت فردی و اجتماعی بشریت است و اسلام حجاب را از مصادیق مهم تحقق امنیت اجتماعی در جامعه معرفی کرده است و چالش ها، زمینه ها و راهبردهای بسیار مهمی را برای شکوفایی ذهن نو اندیش افراد جامعه در این مورد تبیین نموده است.

زن با حجاب اسلامی، نه تنها به تهذیب، تزکیه نفس و ملکات نفسانی می پردازد و قرب الهی را فراهم می سازد، بلکه باعث گسترش روز افزون امنیت اجتماعی و ایجاد زمینه ای جهت رشد معنوی مردان می گردد.^۲ به طوریکه خداوند می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً»؛ ای پیامبر! به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو: روسری های بلند بر خود بپوشند، این (عمل) مناسب تر است، تا (به عفت و پاکدامنی) شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند (در امنیت کامل باشند)، و خداوند آمرزنده مهربان است.^۳ همچنین در سوره نور خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ»؛ به مردان مؤمن بگو: از بعضی نگاه های خود (نگاه های غیر مجاز) چشم پوشی کنند و دامن خود را حفظ نمایند. این برای پاکتر ماندن آنان بهتر است. خداوند به آنچه انجام می دهند آگاه است.^۴

در واقع حجاب و پوشش اسلامی برای مردان و زنان علاوه بر کارکرد فردی ساماندهی خلقیات و ملکات نفسانی آدمیان، از کارکرد اجتماعی نیز برخوردار است. بی پروایی در نگاه، ناپاراسایی در پوشش، پرده داری در ارتباط های جنسی، امنیت اجتماعی را درگیر چالش های بزرگ می کند و آن گاه، تجاوزهای جنسی که بی شرمانه ترین نوع تجاوز به حقوق و شئون مردم است، اوج می گیرد و دیگر هیچ کس نسبت به ناموسش آسوده خاطر نیست. عفت مداری از اصولی ترین پایه های امنیت اجتماعی است، زیرا حجاب، غرایز، التهاب های جسمی و معاشرت های بی بند و بار را کنترل نموده، بر تحکیم نظام خانواده می

۱. مطهری، فلسفه حجاب، ص ۸۹

۲. محمدی و تاجران، بررسی نظری طرح امنیت اجتماعی زنان، ص ۷۰ و ۷۱

۳. احزاب / ۵۹

۴. نور / ۳۰

افزاید. همچنین از انحلال کانون مستحکم و پایدار زناشویی جلوگیری می نماید و امنیت اجتماعی را فراهم می سازد.

یکی از مصادیق تکامل اجتماعی، برقراری امنیت اجتماعی است. حکمتی که از آیه «ذَلِكَ أَذُنِي أَنْ يُعْرِفَنَ فَلَا يُؤْذِنَنَّ»^۱ می توان استفاده کرد، این است که استفاده زنان از پوشش مناسب در مجامع عمومی، آنان را از آزار مردان هرزه مصون می دارد و امنیت اجتماعی آنان را تأمین می کند.^۲ ازاین رو باید گفت رعایت ملزومات حجاب، نقش مهمی در پیشگیری از جرم، برقراری امنیت و سلامت روانی جامعه دارد؛ به گونه ای که نمی گذارد زنان آماج جرایم قرار گیرند و با خارج کردن زن از معرض جرم، برای آنان پوششی امنیتی ایجاد می کند.^۳ لذا از آنجایی که رواج بی حجابی و بد حجابی، تهدیدی جدی برای سلامت دینی و اخلاقی جامعه و خانواده ها می باشد و در مقابل رعایت حجاب و جلوگیری از تحریک جنسی؛ زمینه ساز رشد و تعالی افراد در جامعه می باشد، حکومت موظف است در برابر این پدیده قوانینی وضع نماید تا امنیت اجتماعی جامعه و سلامت روانی آن تضمین گردد.

نتیجه گیری

اصطلاح رایج در آیات و روایات برای پوشش زنان، واژه «ستر» است و حجاب به معنای پوشش، اصطلاح نسبتاً جدیدی است که در فرهنگ عامه، رواج یافته است. با بررسی آیات و روایات دانستیم مراد از پوشش زن در اسلام اینست که زن در معاشرت خود با مردان باید تمام بدن به جز صورت و دست ها را بپوشاند و به جلوه گری و خودنمایی نپردازد. همچنین با توجه به معنا و دیدگاه های متفاوت از زینت، هر گونه زینت خارج از بدن و آشکار نیز از جمله لباس و جواهرات در صورت جلب توجه و تحریک نامحرم، باید پوشانده شوند. بعد از تبیین حدود پوشش، به فلسفه جرم انگاری بی حجابی پرداخته شد. با توجه به بررسی های انجام شده دانستیم که رعایت نکردن حدود الهی در بحث حجاب و پوشش زنان یکی از محرمات الهی محسوب شده و ذیل عموم ادله نهی از منکر قرار می گیرد که عدم رعایت آن را برابر بر امر حرام و دارای مجازات می داند. لذا حاکم اسلامی موظف است تا در راستای فرمان شرعی و الهی امر به معروف و نهی از منکر، جلوگیری از اشاعه فحشاء و بی عفتی در جامعه و اختلال در امنیت اجتماعی با افراد بدحجاب یا بی حجاب، که مرتکب گناه شرعی شده اند، برخورد مناسب و در شان نماید.

۱. احزاب / ۵۹.

۲. طاهری نیا، حضور زن در عرصه های اجتماعی-اقتصادی از نگاه آیات و روایات، ص ۱۱۰

۳. حکمت نیا، حقوق و مسئولیت های فردی و اجتماعی زن، ص ۳۱۳

در تبیین عوامل مذکور در راستای فلسفه جرم انگاری کشف حجاب باید اذعان نمود که رواج بی حجابی و بد حجابی، تهدیدی جدی برای سلامت دینی و اخلاقی جامعه و خانواده ها محسوب شده که می توان آن را جزئی از مصادیق اشاعه فحشا (که امری حرام و دارای مجازات است) دانست، چنانچه افراد با کشف حجاب سبب خدشه دار شدن عفت و پاکدامنی در جامعه می شوند که منجر به فروپاشی امنیت در جامعه است لذا حکومت موظف است در برابر این پدیده قوانینی وضع نموده و متخلفان را مجازات کند.

منابع و مآخذ

- ❖ قرآن کریم، مترجم: الهی قمشه ای، مهدی
- ❖ نهج البلاغه، مترجم: دشتی، محمد
- ❖ قانون مجازات اسلامی

کتاب فارسی

۱. اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان، چاپ پنجم، ۱۳۸۲.
۲. حکمت نیا، محمود، حقوق و مسئولیت های فردی و اجتماعی زن، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۳. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
۴. طاهری نیا، احمد، حضور زن در عرصه های اجتماعی-اقتصادی از نگاه آیات و روایات، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۵. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۲.
۶.، مجموعه آثار، تهران: نشر صدرا، ۱۳۷۸.
۷. نجفی ابرند آبادی، علی حسین؛ هاشم بیگی، حمید، دانشنامه جرم شناسی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، ۱۳۷۷.

کتاب عربی

۸. ابن ابی الحديد، عبد الحميد بن هبه الله، شرح نهج البلاغه، قم: مكتبة آيت الله المرعشي النجفي، چاپ اول، بی تا.
۹. ابن منظور، ابوالفضل جمال الدين، محمد بن مكرم، لسان العرب، بيروت: دارالفكر للطباعة و النشر و التوزيع، ۱۴۱۴ق،
۱۰. جرجانی، ابو الفتح، تفسير شاهي، تهران: انتشارات نوید، ۱۳۶۲.
۱۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشيعه، قم: مؤسسه آل البيت (عليهم السلام)، ۱۴۰۹ق.
۱۲. حکيم، سيد محسن، مستمسک العروه الوثقی، بيروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ق.
۱۳. خمینی موسوی، سيد روح الله، تحرير الوسیله، قم: دارالعلم، ۱۳۷۹.
۱۴. رازی، فخرالدین، تفسير رازی، کتابخانه دیجیتالی مدرسه فقاہت، بی تا.
۱۵. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، بيروت: دارالعلم، ۱۴۱۲ق.
۱۶. سعدی، ابو حبيب، القاموس اللغه، دمشق: دارالفکر، چاپ هشتم، ۱۴۰۸ق.
۱۷. طباطبائی، سيد محمد حسين، تفسير الميزان، مترجم: سيد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم، ۱۳۸۶.
۱۸. طبرسی، فضل بن حسن، تفسير مجمع البيان، محقق: محمد جواد بلاغی، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۱۹. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرين، محقق: سيد احمد حسینی، تهران: کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم، ۱۴۱۶ق.
۲۰. طوسی، محمد بن حسن، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، بيروت: دارالکتاب العربی، ۱۴۰۰.
۲۱. التبیان فی تفسیر القرآن، بيروت: دار احیاء تراث العربی، ۱۴۱۶ق.
۲۲. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، قم: مؤسسه دار الهجره، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.
۲۳. قرشی، سيد علی اکبر، قاموس قرآن کریم، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ش.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۲۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، تهران: المکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۳ق.
۲۶. مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، قم: گردآوری ابوالقاسم علیان نژادی، ۱۳۸۵.
۲۷. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲.

مقالات

۲۸. محمدی، فریبرز و تاجران، عزیزالله، بررسی نظری طرح امنیت اجتماعی زنان، نشریه پژوهش
نامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۳۸۷، شماره ۲.